

וכן יש לומר, שלדעת "איכא דאמרי קטן הוי", מר זוטרא לא הוצרך להתעסק בקניית העבד אלא לאחר מות הגר, וכפי שפירש רבנו תם. אך הר"י משנה מפירוש רבנו תם:

ור"י מפרש, דהא דקאמר, מה שאמרה הגמרא לאחר דברי ה"איכא דאמרי" הסוברים שקטן הוי, "וכאבא שאול", אין זה מתייחס רק לדעה האחרונה.

אלא יש לומר, **דאמילתא קמא, נמי קאי,** זה מתייחס גם למעשה במר זוטרא המובא בתחילת הענין בגמרא.

ואפילו ללישנא קמא דגדול הוה, לא היתה החזקה שהחזיק מר זוטרא בעבד מועלת כלום אלא דוקא לאבא שאול, אבל לא לרבנן (798) –

לרבנן דאמרי בין גדולים ובין קטנים קנו עצמן ונעשו בני חורין, לא היה מר זוטרא יכול לזכות בו בעבד, בין אם היה גדול ובין אם היה קטן, וכדלהלן:

דטעמייהו [שטעמם] דרבנן הסוברים שאפילו עבדים קטנים זוכים בעצמם, אינו משום שהעבד זוכה בעצמו, שהרי הכל מודים שקטן אינו בר זכיה, אלא התלמוד מפרש את טעמם בפרק השולח [גיטין לט ב]: דגמר "לה – לה" מאשה. שדיני עבד נלמדים בגזרה שוה "לה לה" מדיני אשה.

דמה אשה, מיתת בעל מתירה בלא גט, אף עבד משתלח במיתת אדונו בלא גט. (799) (800)

המיתה, בכל זאת הם אינם זוכים בו. אלא, **קודם הוא לזכות בעצמו, כיון שגדול יש לו יד [כה] לזכות בעצמו.**

אבל עבד קטן, שאין לו יד, כל הקודם זכה בהן, (795) **כדעת אבא שאול.**

ומאחר שמר זוטרא התכוין לזכות בעבד, הוכרחו "איכא דאמרי" הללו לומר שאותו עבד קטן היה. ומר זוטרא סובר כאבא שאול, שעבדים קטנים אינם יכולים לזכות בעצמם. (796)

ולדעת ה"איכא דאמרי" הללו, **לא אמר לו מר זוטרא לעבד "שלוף מסנאי" מחיים של הגר.** כלומר, אין צורך להעמיד דוקא מחיים, **אלא אפשר לומר שלאחר מיתת יהודה הנדואה, עשה כך.** (797)

ולפי זה מובן שלדעת ה"איכא דאמרי" הללו המעשה שעשה מר זוטרא היינו **כאבא שאול, דאמר קטן אין לו יד לזכות בעצמו. ומשום הכי זכה בו מר זוטרא, אפילו שהקנין היה לאחר מיתה.**

אבל לרבנן, בין עבד גדול ובין קטן ואפילו אם עבדות אחרים עליו בשעת מיתת אדונו, למרות הכל – קנה את עצמו ונעשה בן חורין.

ור"י מסכים עם דברי רבנו תם שיש לגרוס בגמרא "וכאבא שאול", ושלא כגירסת רש"י שגרס "ודלא כאבא שאול".

795. צריך לומר "בו" [יעב"ץ].

796. לפירוש זה יש מחלוקת להלכה בין "איכא דאמרי" הראשון שבגמרא, לבין "איכא דאמרי" השני – לדעת "איכא דאמרי" הראשון עבד גדול שהחזיקו בו בחיי אדונו הגר ומת האדון, אין העבד זוכה בעצמו אלא נקנה למחזיק בו. ואילו לדעת "איכא דאמרי" השני, אפילו אם החזיקו בעבד בחיי האדון, בכל זאת משמת האדון הוא זוכה בעצמו. [ועיין רשב"א].

797. הקשה מהרש"א: מדוע רבנו תם הוצרך לומר שלדעת האיכא דאמרי הללו לא אמר מר זוטרא "שלוף מסנאי" מחיים? והלא אפשר לומר שאף האיכא דאמרי הללו מודים שאמר כך מחיים כדי שלא יקדמנו אחר, וכפי שהקשה רבנו תם עצמו לעיל על רש"י! וסיים מהרש"א "ויש ליישב". ועיין פני יהושע, יד דוד, ועוד. [ועיין מהר"י בירב סוף כב ב].

798. לצורך הבנת פירוש ר"י נקדים הקדמה קצרה:

אדון שכתב שטר שחרור לעבדו, ולפני שהאדון הספיק לתת את השטר לעבד קדם אחר והחזיק בו [כגון שאמר לו "שלוף מסנאי" וכו']. אין ספק שאותו אחר לא זכה בעבד, אלא העבד קנה את עצמו. במעשה במר זוטרא מבואר שמאחר שמר זוטרא החזיק בעבד לפני

מיתת האדון, זכה הוא בעבד, והעבד לא קנה את עצמו.

החילוק בין הסיפור דלעיל [באדון שכתב שטר שחרור לעבדו וקדם אחר והחזיק בו] לבין המעשה במר זוטרא [שהחזיק בעבד לפני מיתת האדון] הוא פשוט:

באדון שכתב שטר שחרור לעבדו, אין זה כהפקר שכל אדם יכול לזכות בו. אלא יש כאן שחרור העבד והפיכתו לבן חורין. ולפיכך אין שום אדם יכול לזכות בו. ואילו במעשה במר זוטרא האדון מת, ובפשטות אין כאן מעשה שחרור לעבד, אלא שהאדון מת בלא יורשים וממילא העבד נעשה כהפקר שאין לו בעלים, ולפיכך כל הקודם זכה בו.

זהו ביאור הענין בפשטות, אבל ר"י דן בזה גופא: האם אכן מיתת האדון אינה מעשה שחרור, אלא שאין לעבד בעלים ונעשה הפקר ממילא? או שמא נאמר שמיתת האדון היא כנתינת שטר שחרור לעבד, ואין כאן הפקר כלל, ולפיכך אין אחר יכול לזכות בו כלל? ור"י מבאר שהדבר תלוי במחלוקת רבנן ואבא שאול: לדעת רבנן – מיתת האדון נחשבת כנתינת שטר שחרור לעבד, ואין כאן הפקר כלל. ולדעת אבא שאול – מיתת האדון כשאר קדם והחזיק בו אינה נחשבת כנתינת שטר שחרור והרי היא כהפקר. יתר דבריו וטעמו של ר"י יתבאר מתוך דבריו בהמשך התוספות.

799. דוקא בעבד של גר שאין לו יורשים המיתה נחשבת כשחרור. אבל בעבד של ישראל אין המיתה נחשבת שחרור, מפני שיש לו יורשים, ונאמר בעניין עבד כנעני של ישראל [ויקרא כה]: "והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה" [גיטין לט א].

800. בתוספות הרא"ש הוסיף בהסבר דברי רבנן: "מה אשה בין גדולה בין קטנה מיתת הבעל מתירה בלא גט, אף עבד [בין גדול ובין קטן] משתלח [במיתת האדון] בלא גט". [וזהו כפירוש הרמב"ן הרשב"א והריטב"א שם. וכן מוכח מדברי ר"י בתוספות שם. וכן מוכח מהמשך

משחררת את העבד ואינה מפקירתו. ולפיכך אין אחר יכול לזכות בו.⁽⁸⁰⁴⁾

וכל זה לדעת רבנן. אבל לאבא שאול נחא. מובן שמר זוטרא יכל לזכות בעבד. וכדלהלן:

כי אמנם גם אבא שאול מודה שמיתת האדון נלמדת בגזרה שוה "לה לה" מאשה – כשם שמיתת הבעל מתירה את האשה כך מיתת האדון מתירה את העבד.⁽⁸⁰⁵⁾ אך אבא שאול סובר שדין זה נאמר דוקא בעבד גדול ולא בעבד קטן. דהא יליף, אבא שאול מקיש את העבד לאשה בדרך זו:

מה אשה, איסורה מפקעת [נפקעת] במיתת הבעל ולא

והוי השתא [ולפי זה] מיתת הבעל הרי היא כגט.⁽⁸⁰¹⁾
וכן מיתת האדון היא כגט –

כשם שגט מתיר את האשה להנשא לאחר ואינה צריכה "לזכות" בעצמה, כך מיתת הבעל מתירה את האשה, ואינה צריכה לזכות בעצמה. וכן מיתת האדון עושה את העבד "משוחרר". והעבד אינו צריך לזכות בעצמו. ולפיכך לדעת רבנן אפילו עבדים קטנים יוצאים לחרות במיתת האדון.⁽⁸⁰²⁾

ואם היה האדון נותן לו לעבד גט [שטר שחרור], מי [וכי] היה אחר יכול לזכות בו?!⁽⁸⁰³⁾ הרי ודאי שלא! שהרי השטר הפך את העבד לבן חורין, ואינו נעשה הפקר לכל אדם. ואם כן, כיוצא בזה, מיתת האדון

צד ב': מיתת האדון נחשבת כמעשה שחרור כשם ששטר שחרור משחרר את העבד, ואין העבד צריך לזכות בעצמו [ואפילו בעל כרחו הוא יוצא לחרות].

והנה, אם נאמר כצד א' הנ"ל, לא מובן – מה למדו רבנן ממיתת הבעל? הרי כל מה שעושה המיתה זה רק העדר בעלות על האשה או על העבד, ואם כן, עבד שמת אדונו, הרי הוא צריך לזכות בעצמו מן ההפקר. וקטן שאינו זוכה בעצמו, כל הקודם זכה בו! ובהכרח צריך לומר, שמיתת הבעל אינה מתירה את האשה רק מפני העדר הבעל, אלא הרי זה כמעשה המתיר. וכיוצא בזה מיתת האדון נחשבת מעשה המתיר ומשחרר את העבד. ולפיכך, כשם שמיתת הבעל מתירה בין בגדולה ובין בקטנה משום שהיא מעשה המתיר, כך גם מיתת האדון משחררת את העבד אפילו בעבד קטן [מפני שהמיתה נחשבת מעשה המתיר כגט. ואין כאן הפקר בלבד. והעבד אינו צריך לזכות בעצמו מן ההפקר].

[ועוד יש להוכיח שמיתת האדון כגט בדרך אחרת כדלהלן הערה 805].

803. כלומר: אפילו אם אחר היה מקדים ומחזיק בו לפני נתינת הגט [כפי שמר זוטרא הקדים והחזיק בעבד לפני מיתת האדון] – וכי היה יכול לזכות בו?!

804. לתוספת ביאור עיין לעיל הערה 798.

805. גם בלא גזרה שוה "לה" "לה" מאשה, בודאי גר שמת בלא יורשים פקע ממנו בעלות האדון, ועבד גדול זוכה בעצמו. אך, יש נפקא מינה מגזרה שוה זו לדעת אבא שאול:

דעת רבי יוחנן [גיטין לט א] שהמפקיר עבדו העבד צריך גט שחרור כדי להתירו בבת חורין, ואינו מותר על ידי ההפקר.

והגמרא הקשתה על דבריו מדברי הברייתא שבסוגייתנו, בגר שמת ואין לו יורשים, שלדברי הכל גדולים קנו עצמם ונעשו בני חורין. ומשמע שנעשו בני חורין גמורים ומותרים בבת חורין. וקשה: מאחר שמת האדון, אין מי שיכתוב להם גט שחרור. וכיצד הם מותרים בבת חורין?

והגמרא מתרצת על כך: עבד נלמד מאשה [בגזרה שוה "לה" "לה"] כשם שאשה משתלחת במיתת הבעל בלא גט, כך עבד משתלח במיתת האדון בלא גט.

[ומדברי הגמרא הללו, יש להוכיח שמיתת האדון נחשבת מעשה שחרור, ואינה רק כהפקר. וכפי שכתבו התוספות לעיל].

[וכל זה לדעת רבי יוחנן שהגמרא שם נאמרה כשיטתו. אבל

דברי תוספות לפנינו. אבל רש"י פירש את דברי הגמרא שם בדרך אחרת].

801. בתוספות הרא"ש הוסיף: "והוי השתא מיתת הבעל כגט, ומיתת האדון כגט".

ועל כל פנים, מדברי תוספות ותוספות הרא"ש מוכח שהיה ראוי לדון אם מיתת הבעל כגט או אינה כגט, והוכיחו מדברי הגמרא בפרק השולח [שם] שמיתת הבעל הרי היא כגט. וביאור הדבר:

הגמרא דנה לעיל [יג ב] מנין למדנו שמיתת הבעל מתירה את אשתו, תחלה הגמרא לומדת זאת מסברא – "הוא אסרה והוא שרתה" [הבעל הוא סיבת האיסור שבה, ומשמת אינה קשורה אליו וממילא היא מותרת]. אך לבסוף הגמרא דוחה את הסברא ולומדת זאת מן הכתוב [דברים כד ג] "או כי ימות האיש האחרון" וגו'.

לפי מה שהגמרא נקטה תחלה שמיתת הבעל מתירה מסברא, בודאי אין המיתה נחשבת מעשה המתיר את האשה כגט, אלא העדר הבעל גורם לכך שאין שום סיבה לאסרה.

אך, למסקנת הגמרא שמיתת הבעל נלמדת מן הכתוב, יש לדון: האם מיתת הבעל היא מעשה המתיר את האשה כנתינת גט, או שמא הכתוב מגלה לנו שסברת "הוא אסרה הוא שרתה" סברא נכונה היא, ואין מיתת הבעל מתירה, אלא העדר הבעל גורם לכך שאין סיבה לאסרה.

[ועיין שערי יושר ז יב ד"ה והנה ביסוד ענין זה, וד"ה ועוד יש להוכיח ענין זה].

והתוספות מוכיחים מדברי הגמרא בגיטין שם שמיתת הבעל היא מעשה המתיר. [וראייתם מבוארת בהערה הבאה].

802. ביאור דברי תוספות:

הגמרא מבארת: מדוע לדעת רבנן גם עבדים קטנים זוכים בעצמם? מפני שדיני עבד ושפחה נלמדים בגזרה שוה "לה" "לה" מאשה, וכשם שאשה משתלחת במיתת הבעל בלא גט אפילו אם היא קטנה, כך עבד [קטן] משתלח במיתת האדון אפילו בלא גט. [על פי תוספות הרא"ש הנ"ל הערה 800].

והנה יש לחקור: מדוע עבד קונה את עצמו במיתת האדון [בגר שאין לו יורשים]?

צד א': מאחר שאין לעבד בעלים, ממילא הוא כהפקר, והרי הוא קונה את עצמו. [כלומר: המיתה עצמה אינה מעשה שחרור, אלא יש כאן העדר בעלים].

הקנין בחיי הגר. (808)

ואף הדעה הראשונה בגמרא, הסוברת שהעבד היה גדול, מובנת:

כי הטעם לכך שבעבד גדול המיתה מפקיעה את האיסור שבו – הוא משום שקנין הממון שבו פקע והוא זכה בעצמו, ונמצא שאין המיתה צריכה אלא להפקיע את איסורו בלבד.

והמעשה במר זוטרא, כיון שהיה העבד משעבד את עצמו בשעת המיתה למר זוטרא, הרי מוכח שלא היה חפץ לזכות בעצמו בקנין הממוני שבו. ונמצא שהמיתה היתה צריכה להפקיע גם את הקנין הממוני וגם את הקנין האיטורי שבו, ואין בכח המיתה לעשות כן.

והוי כמו קטן לאבא שאול, שאין המיתה משחררת אותו כגט, מאחר שלא זכה בממון שבו, אלא הוא נעשה כהפקר.

ומאחר שמר זוטרא החזיק בו בשעת המיתה, לפיכך הוא זכה בו. (809), (810)

ממונא. שהרי האשה אינה קנויה לבעל בקנין ממוני, אלא רק נאסרת על ידו לשאר העולם, והמיתה מפקיעה את האיסור הזה בלבד –

אף עבד, אין מיתת האדון יכולה לעשותו בן חורין אלא אם כן פקע ממנו הקנין הממוני שעליו, ולא נותר עליו אלא קנין האיסור, שהוא אסור לישא בת חורין. ורק באופן זה המיתה משחררת את העבד.

ולפיכך מיתת האדון אינה מתירה אלא בעבד גדול, מפני שהוא זוכה בעצמו לענין הקנין הממוני שבו. ואין המיתה צריכה להפקיע אלא רק את קנין האיסור שבו. (806) אבל עבד קטן, אינו זוכה בעצמו, ונמצא שהמיתה צריכה להפקיע גם את הקנין הממוני שבו, ואין בכח המיתה לפעול הפקעה בעבד קטן, שצריך להפקיע גם את קנין ממוני. (807)

ולפי זה מובנים דברי ה"איכא דאמרי" האחרון בגמרא – שהעבד היה קטן, ומר זוטרא זכה בו כדעת אבא שאול, הסובר שהמיתה לא שחררה את העבד ועשאתו בן חורין, אלא הרי הוא הפקר בלבד, וכל הקודם בקנייתו זכה בו. ומר זוטרא לא הוצרך לעשות את

שמואל סובר [שם לח א] שהמפקיר עבדו יצא לחרות ואינו צריך גט שחרור.

ובמסכת גיטין שם [לט ב] למדו מגזרה שוה "לה" "לה" את עצם דינו של רבי יוחנן – שכשם שאשה אינה משתלחת בהפקר בלא גט כך עבד אינו משתלח בהפקר בלא גט.

806. לענין הקנין הממוני שבעבד, עצם זה שאין לו אדון גורם לכך שיהיה הפקר [מכח העדר בעלים עליו] והרי הוא זוכה בעצמו. אבל לענין הקנין האיטורי שבו, אין מועיל לו מה שאין לו בעלים להתירו בבת חורין. שהרי המפקיר עבדו למרות שהעבד יצא לחרות בכל זאת צריך גט שחרור, [לדעת רבי יוחנן. וכנ"ל בהערה הקודמת]. ולענין זה מיתת האדון נחשבת מעשה המתיר כגט, [ואינה בגדר "העדר בעלים" בלבד]. ובכח המיתה להתיר את העבד כשאינה באה להתיר אלא קנין איטורי בלבד.

807. כלומר: כאשר יש צורך להפקיע מן העבד גם קנין איטורי וגם קנין ממוני, אין המיתה פועלת כלום, ונשאר עליו גם קנין האיסור שבו.

808. כך יש לומר על פי דברי רבנו תם דלעיל. ולפי זה מובן מדוע איכא דאמרי הללו הוצרכו להעמיד בקטן – כדי שלא נצטרך לומר שהקנין היה מחיים.

ועוד, יש לומר שלדעת האיכא דאמרי הללו בעבד גדול לא היה מועיל מה שמר זוטרא החזיק בו מחיים, והיה העבד זוכה בעצמו בקנין הממוני שבו מפני שיש לו יד, וממילא המיתה היתה מפקעת ממנו את האיסור. [כפי שכתב רבנו תם לעיל].

809. סיכום פירוש ר"י:

[א] לדעת רבנן מיתת האדון הרי היא מעשה שחרור כגט, ובכחה להפקיע בין את קנין האיסור שבעבד ובין את קנין הממון שבו. לפי זה, בין עבד גדול ובין עבד קטן, אם מת האדון נעשה העבד בן חורין. ואפילו אם קדם אחר והחזיק בו מחיי הגר אין בכך כלום. מפני

שהעבד אינו "הפקר", אלא המיתה עושה אותו "משוחרר". [ב] לדעת אבא שאול המיתה נחשבת מעשה שחרור כגט, בתנאי שאינה צריכה אלא להפקיע את קנין האיסור שבעבד, אבל, אם המיתה צריכה להפקיע גם את קנין הממון שבו אין היא נחשבת מעשה שחרור כלל.

לפי זה: עבד גדול של גר שמת, הרי הוא זוכה בקנין הממון שבו. והמיתה מפקיעה את האיסור שבו בלבד.

אבל, עבד קטן שאין לו יד לזכות בעצמו, נמצא שלמרות שמת האדון יש עליו גם קנין ממוני וגם קנין איטורי. ואין המיתה פועלת בו כלום. וכל הקודם זכה בו.

[ג] מר זוטרא שקדם והחזיק בעבד של ר' יהודה הינדואה מחיים, בודאי אינו סובר כרבנן, שהרי לדעת רבנן מיתת האדון נחשבת כגט ובכחה להפקיע בין איסור ובין ממון, והרי זה כמחזיק בעבד לפני שהאדון נתן לו גט שחרור, ובודאי שאינו זוכה בו כלל.

אלא, בעל כרחך מר זוטרא סובר כדעת אבא שאול שהמיתה אינה נחשבת כגט אלא כשאין על העבד קנין ממוני. אבל עבד שיש עליו קנין ממוני אין המיתה משחררת אותו.

[ד] אך נשאלת השאלה: מדוע על העבד של ר' יהודה הינדואה היה קנין ממוני? והרי ר' יהודה הינדואה מת בלא יורשים?

ולשאלה זו התייחסו שני ה"איכא דאמרי" שבגמרא: ב"איכא דאמרי" הראשון ענו על כך, שאמנם העבד היה גדול, אבל מר זוטרא קדם והחזיק בגר מחיים, ונמצא שבשעת המיתה לא היה העבד חפץ לזכות בעצמו, ונשאר עליו שעבוד ממוני למרות שאדונו מת. ולפיכך אין המיתה פועלת כאן כלום.

ב"איכא דאמרי" השני ענו על כך, שאותו עבד היה קטן, ואינו זוכה בעצמו, ועדיין שעבוד ממוני עליו, ולפיכך אין המיתה פועלת כלום. [הטעם שאיכא דאמרי השני לא העמידו זאת בעבד גדול התבאר בהערה הקודמת].

810. מפירושי רש"י ורבנו תם דלעיל, מוכח שלדעתם דברי האיכא

[והא קא משמע לן על ידי אחרים אין כו']

הגמרא דנה בדברי רבי מאיר: תחילה, הגמרא סברה שרבי מאיר מדבר בפדיה שלא מדעתו של העבד, והעבד נפדה על ידי אחרים ולא על ידי עצמו. והגמרא דוחה זאת, ומנסה להעמיד את המשנה בפדיה שנעשתה מדעתו של העבד. "והא קא משמע לן: על ידי אחרים – אין, על ידי עצמו – לא. [ולבסוף הגמרא חוזרת בה מפירוש זה].

ומקשים התוספות:

ואם תאמר, מדוע כאשר הגמרא מנסה להעמיד את משנתנו מדעת העבד, הגמרא הוצרכה להוסיף "והא קא משמע לן"?

הרי **מעיקרא נמי**, גם כשחשבנו שמדובר בשלא מדעתו, **ידע תלמודא דהכי הוא חידוש דמתניתין**.

וראיה לכך: **כדאמר** מיד בתחילת הסוגיא: **בכסף על ידי אחרים אין**, אבל **על ידי עצמו לא**. וכולי!

ומתמצים התוספות:

ויש לומר, דהוי סבר מעיקרא דהוי חידוש דמתניתין מתרווייהו, מתחילה התלמוד היה סבור שהחידוש שבמשנתנו הוא משני טעמים: [א] **ממה שהוא** [שהעבד] נפדה בכסף **על ידי אחרים** כפי שאמר רבי מאיר בפירושו. [ב] **ומן דיוקא** התחדש דדוקא על ידי אחרים הוא נפדה אבל **על ידי עצמו לא**.

ומאחר שהגמרא בתחילה הבינה שיש חידוש בכך שהעבד נפדה על ידי אחרים, לפיכך הגמרא הוצרכה להעמיד את משנתנו בפדיה שנעשית שלא מדעתו של העבד. ויש חידוש בכך שאחרים יכולים לפדותו שלא מדעתו. אבל אילו היה מדובר בפדיה שנעשית מדעתו אין שום חידוש בכך שאחרים יכולים לפדותו.

ומסיק, דמדובר בפדיה שנעשית מדעתו, והגמרא מוסיפה, שלפי זה **לא איצטריך מתניתין** להשמיענו שהוא נפדה על ידי אחרים מאחר שמדובר מדעתו, **אלא** החידוש שבמשנה הוא רק **מן הדיוק** שהעבד אינו נפדה על ידי עצמו.

עד כאן הם דברי תוספות ישנים].

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף שטר על ידי אחרים ולא על ידי עצמו. ושלש מחלוקות בדבר.

התוספות מביאים את דברי רש"י שהאריך בהסבר דברי הגמרא שאמרה "ושלש מחלוקות [דעות חלוקות] בדבר":

פירש בקונטרס: אלו הן שלשת הדעות שנאמרו בענין שחרור העבד:

דעה ראשונה:

רבי מאיר אית ליה [סובר] כך:

בכסף – העבד נפדה בכסף **על ידי אחרים ואפילו שלא מדעתו** [מהטעם שיבואר מיד בסמוך].

ולא על ידי עצמו, משום דאין קנין לעבד בלא רבו.

ובשטר – **על ידי עצמו כן**. ולא על ידי אחרים אם הם באים לפדותו **שלא מדעתו**.

וטעם הדבר: משום ד**חוב הוא לו** לעבד לצאת לחרות, ואין חבין לו לאדם שלא מדעתו.

ומאחר שרבי מאיר סובר שחוב הוא לעבד לצאת לחרות, אם כן נשאלת השאלה: מדוע בכסף אמר רבי מאיר שאחרים יכולים לפדותו שלא מדעתו?

וכדי לבאר זאת מוסיף רש"י: **וכסף, אף על גב דחוב הוא לו**, בכל זאת אחרים יכולים לפדותו שלא מדעתו, מפני שבכסף **קבלת רבו גרמה לו** להשתחרר, ואין צורך שהנתינה תיעשה בשליחותו של העבד, ולפיכך אחרים פודים אותו שלא מדעתו [כדברי רבא].

דעה שניה:

ולרבי שמעון בן אלעזר אית ליה [הוא סובר] כך:

בין כסף ובין שטר דינם שוה, והעבד יוצא בהם **על ידי אחרים** אפילו שלא מדעתו.

וטעם הדבר: משום דרבי שמעון בן אלעזר **קסבר זכות הוא לו** לעבד לצאת לחרות. וזכין לו לאדם שלא בפניו.

ובין בכסף ובין בשטר העבד **לא יוצא על ידי עצמו**.

וטעם הדבר: **דלגבי כסף** – אין קנין לעבד בלא רבו.

ולגבי שטר – **לית ליה**, אין הוא מסכים לדעת הסוברים שגיטו וידו באין כאחד. אלא לדעתו יד העבד כיד רבו, ואם נתן לו רבו גט שחרור לתוך ידו הרי הגט לא יצא מרשות האדון כלל, ולפיכך לא עשה כלום.

[ב] הגמרא בהוה אמינא העלתה אפשרות לפרש את דברי חכמים שבמשנתנו, שדין הכסף והשטר שוה, ובשניהם העבד יוצא בין על ידי עצמו ובין על ידי אחרים.

והגמרא דחתה את האפשרות הזאת, שהרי אם כך קשה: נערבינהו וניתנינהו [נצרף את דיני השטר והכסף ונשנם כאחת]: בכסף ובשטר, בין על ידי אחרים ובין על ידי עצמו! ומדוע חכמים שנו את דין הכסף בפני עצמו ואת דין השטר בפני עצמו?

ונשאלת השאלה: במסקנא הגמרא חוזרת ואומרת שלדעת חכמים דין הכסף והשטר שוה. ואם כן חוזרת הקושיא הנזכרת: הלא היה ראוי לצרף את דיני השטר והכסף ולשנותם כאחת!

וכדי לתרץ קושיא זו אומר רש"י:

והאי דלא ערבינהו ותנינהו, הטעם לכך שהתנא ששנה את משנתנו לא צירף את דיני כסף ושטר ושנאם כאחד: **משום דכך יש לפרש את דברי משנתנו**:

וחכמים אומרים: בכסף על ידי עצמו! עד כאן דברי חכמים.

והסיפא ששנינו בה: ובשטר על ידי אחרים – אינה המשך דברי חכמים, אלא **רבי שמעון בן אלעזר היא**.

אבל חכמים חולקים על כך, וברישא הכי קאמרי ליה **רבנן לרבי מאיר**: אף בכסף על ידי עצמו – משום דיש קנין לעבד בלא רבו.

וכל שכן על ידי אחרים, משום דזכות הוא לו לצאת לחרות.⁽⁸¹²⁾

וכל שכן שטר, שאף רבי מאיר סובר שהעבד יוצא בו על ידי עצמו הרי בודאי שחכמים מודים בזה⁽⁸¹³⁾.

ולפי זה מובן שהתנא לא יכול היה לצרף את מה ששנינו ברישא בכסף למה ששנינו בסיפא בשטר, היות והרישא היא דברי חכמים, ולדעתם דין השטר שוה לדין הכסף ובשניהם העבד יוצא בין על ידי עצמו ובין על ידי אחרים, ואילו הסיפא היא דברי רבי שמעון בן אלעזר, החולק על דברי חכמים, ולדעתו בשניהם העבד יוצא על ידי אחרים ולא על ידי עצמו.

עד כאן דברי רש"י בפירוש דברי הגמרא.

אך, יש לשאול על דברינו: רבי שמעון בן אלעזר לא התייחס בדבריו אלא לשטר, שהרי כך שנינו: רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף בשטר על ידי אחרים ולא על ידי עצמו.

ואם כן, מנין לנו מה היא דעתו של רבי שמעון בן אלעזר בענין כסף?

וכדי לענות על כך מוסיף רש"י: יש ללמוד מלשונו של רבי שמעון בן אלעזר שדין הכסף כדין השטר: **כדקתני** בברייתא: **אף בשטר, וכולי**.

הלשון "אף בשטר", מלמדת שיש חידוש מיוחד בכך שאפילו בשטר העבד יוצא רק על ידי אחרים ולא על ידי עצמו. **וכל שכן** שכך הדין בכסף⁽⁸¹¹⁾.

אלמא, בתרווייהו אית ליה, ומכאן שבשני הדברים רבי שמעון בן אלעזר סובר שעל ידי עצמו העבד לא יוצא לחרות, אלא רק על ידי אחרים.

דעה שלישית:

ורבנן דמתניתין אית להו [סוברים]. כך:

בכסף – העבד נפדה בין על ידי עצמו, ובין על ידי אחרים שלא מדעתו.

וטעם הדבר: **על ידי עצמו** – משום דיש קנין לעבד בלא רבו.

על ידי אחרים – דזכות הוא לו לצאת לחרות, וזכין לו לאדם שלא בפניו.

וכן, בשטר – העבד משתחרר בין על ידי עצמו, מפני שגיטו וידו באים כאחד, ובין על ידי אחרים, מפני שזכות הוא לו להשתחרר, וזכין לאדם שלא בפניו.

עד כאן רש"י ביאר את מסקנת הגמרא שנאמרו שלש דעות בענין יציאת עבד כנעני בכסף ובשטר.

ועתה רש"י מבאר: מדוע לפי מסקנת הגמרא מתורצות קושיות הגמרא דלעיל? וכדלהלן:

[א] הגמרא טענה לעיל שלא יתכן שקיימא לן שעבד מקבל את גיטו בעצמו בניגוד לדעת חכמים.

ולמסקנת הגמרא מיושבת טענה זו, שהיות דקיימא לן ד"גיטו וידו באין כאחד", **כרבנן עבידנא ליה**. אנו נוהגים כדעת רבנן.

לעבד בלא רבו". וכל שכן על ידי אחרים שבודאי לא שייך בזה החסרון של "אין קנין לעבד בלא רבו".

813. ואף על ידי אחרים העבד יוצא בשטר. מפני שזכות הוא לו לצאת לחרות. [נמה שאמר רש"י – "וכל שכן בשטר" מתייחס לעל

811. מדוע כתב רש"י ש"כל שכן" שכך הדין בכסף? עיין ב'חברותא' על הגמרא הערה 1174.

812. כלומר: לדעת חכמים פשיטא שזכות לעבד לצאת לחרות, ובאו לחדש שאף על ידי עצמו העבד יוצא לחרות, שלא תאמר "אין קנין

כרבי מאיר – דכסף על ידי עצמו לא, משום דאין קנין לעבד בלא רבו.

וכרבנן – בשטר, דאין גיטו וידו באין כאחד ולפיכך העבד אינו משתחרר בשטר על ידי עצמו, אלא רק על ידי אחרים.

אזי, אם נבוא לפרש כך, תתעורר קושיא:

אם כן, הא דקיימא לן הלכה למעשה דגיטו וידו באים כאחד, ועבד מקבל שטר שחרור בעצמו, הרי יחידאה היא, זהו כדעת יחיד, והיינו, כרבי מאיר עבדינן, אנו נוהגים כרבי מאיר בניגוד לדעתם של רבנן! וקשה: הלא הגמרא לעיל טענה שלא יתכן שנפסוק כדעת רבי מאיר ושלא כדעת חכמים! וכיצד תתיישב טענה זו למסקנת הגמרא?

לפיכך רש"י מסיק:

הילכך, לוכא לפרושי אלא כדפרישית, אין ברירה אלא לפרש כפי מה שפרשתי לעיל, שיש לחלק את מה ששינו במשנתנו "וחכמים אומרים" לשנים:

דרישא דמילתא, רבנן אמרוה. תחילת הדבר "בכסף על ידי עצמו", חכמים אמרוהו, ולדעתם בין בכסף ובין בשטר העבד יוצא על ידי עצמו וכל שכן על ידי אחרים. (821)

ואילו מה ששינו בסיפא, "ובשטר על ידי אחרים", אתאן [הולך] לפי רבי שמעון בן אלעזר.

ולדעתו לעולם העבד אינו משתחרר אלא על ידי אחרים ולא על ידי עצמו.

ומה שאנו נוהגים הלכה למעשה שעבד מקבל את גיטו מיד רבו בעצמו, זהו כדעת רבנן שהם רבים והלכה כמותם.

ויש קושי בפירושו של רש"י, מפני שאנו זקוקים להפריד בין מה ששינו "וחכמים אומרים: בכסף על ידי עצמו", ממה ששינו בהמשך "ובשטר על ידי אחרים", ואנו אומרים שהסיפא היא דברי רבי שמעון בן אלעזר. ובודאי זה נגד פשוטות דברי משנתנו, שמשמע כי הכל דברי חכמים.

ורש"י רומז שהיה אפשר לפרש את דברי משנתנו כפשוטם, שהכל מדברי חכמים, ואלו הם שלש מחלוקות שהוזכרו במסקנת סוגיתנו:

[א] דעת רבי מאיר: בכסף רק על ידי אחרים, ובשטר רק על ידי עצמו אבל לא על ידי אחרים שלא מדעתו.

[ב] דעת רבי שמעון בן אלעזר: בין בכסף ובין בשטר על ידי אחרים (814) ולא על ידי עצמו. (815)

[ג] דעת חכמים: בכסף – בין על ידי עצמו, ובין על ידי אחרים. (816) ובשטר – על ידי אחרים ולא על ידי עצמו. (817) וחכמים לא צירפו את דיני כסף ושטר זה לזה, מפני שאין דיניהם שוים. (818)

אך רש"י דוחה את הפירוש הזה, וכך הוא כותב:

ואם באנו לפרש את שלש המחלוקות ולומר:

לרבנן אית להו [הם סוברים]: בכסף – בין על ידי אחרים בין על ידי עצמו, ובשטר על ידי אחרים ולא על ידי עצמו.

ורבי מאיר סובר: בכסף על ידי אחרים ולא על ידי עצמו. (819) ובשטר על ידי עצמו ולא על ידי אחרים. (820)

ורבי שמעון בן אלעזר סבר לה כרבי מאיר לענין דבר אחד, וכרבנן לענין דבר אחר:

הוצרכה להעמיד מקצת מדברי משנתנו כרבי שמעון בן אלעזר ולא אמרה שכולה דברי חכמים היא?

[ב] כוונת רש"י להקשות על פירושו דלעיל, ולהציע פירוש חדש בדברי הגמרא, וכפי שביארנו בפנים. ומה שאמרו בגמרא "ורבי שמעון בן אלעזר היא", היינו חכמים שבמשנתנו סוברים כרבי שמעון בן אלעזר בענין שטר – שרק על ידי אחרים ולא על ידי עצמו. ושלא כדברי רבי מאיר שאמר להיפך [בשטר על ידי עצמו ולא על ידי אחרים]. ובפירושו זה מוכח בתוספות הרא"ש [עיין שם].

819. בכסף על ידי אחרים אפילו בעל כרחו של העבד – כי קבלת רבו גרמה לו [כרבא. ולאביי – הואיל וקני בעל כרחיה וכו']. ולא על ידי עצמו – כי אין קנין לעבד בלא רבו.

820. כי חוב הוא לו.

821. וכך יש לפרש: 'אף' בכסף על ידי עצמו, וכל שכן על ידי אחרים, וכל שכן בשטר. וכפי שפירש רש"י לעיל.

ידי עצמו בלבד, ולא לעל ידי אחרים. ועיין בלשון רש"י ורש"ש על דבריו].

814. משום שזכות הוא לו לצאת לחרות.

815. בכסף – אין קנין לעבד בלא רבו, ובשטר – אין גיטו וידו באים כאחד.

816. על ידי עצמו – כי יש קנין לעבד בלא רבו. על ידי אחרים – כי זכות הוא לו.

817. מפני שאין גיטו וידו באים כאחד.

818. קשה: כיצד עלה בדעת רש"י לפרש כן? והלא אמרו בגמרא בהסבר דברי משנתנו: "ורבי שמעון בן אלעזר היא!" ואילו לפי פירוש זה לא הוזכר רבי שמעון בן אלעזר במשנתנו כלל!

כדי ליישב קושיא זו פירש מהרש"א את דברי רש"י בשתי דרכים: [א] כוונת רש"י להקשות על הגמרא עצמה – מדוע הגמרא

עד כאן לשונו של רש"י. בהסבר דברי הגמרא.

אך התוספות מקשים על דברי הגמרא: (822)

ואם תאמר: מנא ליה הך שלש מחלוקות, מנין ידע הש"ס שיש שלש דעות?

דילמא, אולי לא נאמרו כאן אלא שתי דעות בלבד, [א] דעת רבי מאיר [ב] דעת רבי שמעון בן אלעזר.

וכולה מילתא דרבנן דמתניתין, וכל מה שהוזכר במשנתנו בשם חכמים, את הכל אמר רבי שמעון בן אלעזר, והמשנה מכנה אותו בשם "חכמים".

וכך יש לפרש את מה ששינונו במשנה בשם חכמים:

"בכסף על ידי עצמו", היינו אף על ידי עצמו, וכל שכן על ידי אחרים. (823)

"ובשטר על ידי אחרים", היינו דוקא על ידי אחרים, ולא על ידי עצמו.

נמצא שיש כאן שתי דעות בלבד:

[א] לרבי מאיר בכסף רק על ידי אחרים, ובשטר רק על ידי עצמו.

[ב] לרבי שמעון בן אלעזר בכסף בין על ידי אחרים ובין על ידי עצמו, ובשטר רק על ידי אחרים. (824)

ולמרות שהגמרא טענה לעיל שלא יתכן שנפסוק כדעת רבי מאיר שגיטו וידו באים כאחד, כל זה היה נכון לפי מה שהגמרא הבינה שחכמים הם רבים, ואין הלכה כיחיד לעומת רבים. אבל לדברינו עתה, שחכמים שהוזכרו במשנה הם רבי שמעון בן אלעזר, אין מקום לטענת הגמרא.

ואם כן, אפשר לומר, שהא דקיימא לן דגיטו וידו באים כאחד היינו משום דסבירא לן כרבי מאיר ולא כרבי שמעון בן אלעזר, מאחר ששניהם דעות יחיד.

[סיכום הקושיא: מדוע הגמרא אומרת שנאמרו שלש דעות בענין שחרור העבד ודעת חכמים היא דעה בפני עצמה? יתכן שחכמים שהוזכרו במשנתנו היינו רבי שמעון בן אלעזר, ולדעתו בכסף בין על ידי אחרים ובין על ידי עצמו, ובשטר רק על ידי אחרים]. (825)

הקדמה לתירוץ התוספות:

בנוסח הגמרא שלפנינו, נאמר: רבי שמעון בן אלעזר אומר, אף בשטר על ידי אחרים ולא על ידי עצמו.

אבל יש ספרים שאינם גורסים את המילה "אף".

ותוספות מתרצים את קושייתם לפי שתי הגרסאות הללו:

ויש לומר: אי גרסינן בברייתא דרבי שמעון בן אלעזר אף בשטר על ידי אחרים ולא על ידי עצמו – אזי מוכח מלשונו שדין השטר הוא כדין הכסף, ואין העבד יוצא בשטר על ידי עצמו.

ולפי זה, על כרחך יש שלש מחלוקות בדבר. דהרי על כרחך רבי שמעון בן אלעזר, לאו היינו רבנן דמתניתין. (826)

דהא במשנתנו אמרי חכמים בהדיא [בפירושו] "בכסף על ידי עצמו", וזה עומד בניגוד לדעת רבי שמעון בן אלעזר. ומכאן, שדברי חכמים שבמשנתנו אינם דברי רבי שמעון בן אלעזר, ויש שלש מחלוקות בדבר.

והנה התירוץ הזה אינו מתיישב אלא לפי הספרים הגורסים בדברי רבי שמעון בן אלעזר "אף בשטר". אבל יש ספרים שאינם גורסים בדברי רבי שמעון בן אלעזר

ונראה, שתוספות הביאו את כל דברי רש"י, מפני שרש"י מוכיח שהגמרא התכוונה לחצות את דברי משנתנו, וזה שלא כמשמעות המשנה. ומעתה קושית תוספות מקבלת משנה תוקף, שהרי, אם נאמר שחכמים שהוזכרו במשנתנו היינו רבי שמעון בן אלעזר נרויח שני דברים:

[א] נאמרו רק שתי מחלוקות [דעות מחלוקות] בדבר.

[ב] אין צורך לחצות את דברי משנתנו ולומר שהסיפא אינה מדברי חכמים.

וראה עוד להלן בתירוץ התוספות [שביארנו על פי מהרש"א] שתוספות באו לתרץ גם את דברי רש"י ולא רק את דברי הגמרא בלבד.

826. ובעל כרחך צריך לחלק את מה ששינונו במשנה בשם חכמים ולומר שהסיפא כרבי שמעון בן אלעזר היא. ואילו לחכמים בשטר יוצא אף על ידי עצמו. שהרי אם נאמר שאף הסיפא היא דברי חכמים נמצא שחכמים סוברים שבשטר אינו יוצא על ידי עצמו. והרי קיימא

822. להלן בהערה 825 מבואר מדוע תוספות הקדימו והביאו את כל דברי רש"י לפני קושייתם.

823. מפני שפשיטא לחכמים שזכות הוא לעבד, ומאחר שנקנה על ידי עצמו כל שכן שנקנה על ידי אחרים, שבוזה אין שייך החסרון של "אין קנין לעבד בלא רבו".

824. רש"י עצמו דחה את האפשרות הזאת. שהרי שינונו בדברי רבי שמעון בן אלעזר: "אף בשטר על ידי אחרים", ומשמע שגם בכסף כך הדין. אך יש ספרים שאינם גורסים "אף", ותוספות הקשו את הקושיא כדי לתרץ גם גירסת זו.

825. בפשטות תוספות יכלו להקשות את קושיתם על הגמרא עצמה, בלי לטרוח ולהביא את קושית רש"י ותירוץו דלעיל. שהרי, בגמרא אמרו "ושלש מחלוקות בדבר". ותוספות מקשים שהיה ראוי לומר שיש רק שתי מחלוקות בדבר!

ומוכח מכאן שרבנן סוברים שעבד יוצא בשטר על ידי עצמו.

אלמא אית להו, מכאן מוכח שחכמים סוברים **דגיטו וידו באין כאחד**. וזה שלא כדעת רבי שמעון בן אלעזר, שאמר בפירושו שאין העבד משתחרר בשטר על ידי עצמו. (829)

וכיון דהכי הוא, והואיל והוכחנו שחכמים בודאי חולקים על דברי רבי שמעון בן אלעזר בשטר, ולדעתם גיטו וידו באים כאחד [כפי שמוכח במסכת גיטין יב ב], אם כן, לא יתכן לפרש ש"חכמים" שהוזכרו במשנתנו היינו רבי שמעון בן אלעזר, ולדעתו אין גיטו וידו באים כאחד, כי היות שחכמים, שהם רבים, חולקים עליו בזה, לא יתכן שהתנא **קרי** [קורא] **ליחיד** [לרבי שמעון בן אלעזר] "**חכמים**" **במתניתין**, **כיון דרבנן**, שהם הרבים, **פליגי עליה**. (830)

קשיא שרבי מאיר טען את טענותיו לפי דבריהם של חכמים [עין שם], ולפי זה מאחר שרבי מאיר אמר לחכמים "וכי תימרו" וכו' הרי שאמר זאת לפי דבריהם של חכמים עצמם. ומכאן שלדעת חכמים עבד יוצא בשטר על ידי עצמו [עצמות יוסף].

829. כתב מהרש"א: תוספות יכלו לסיים כאן את תירוצם, שהרי מאחר שהביאו שחכמים סוברים במסכת גיטין שעבד יוצא בשטר על ידי עצמו, בעל כרחך שדעת חכמים היא דעה שלישית: בשטר – דעתם שהעבד משתחרר על ידי עצמו מפני שגיטו וידו באים כאחד. [כמבואר במסכת גיטין יא ב, ואלו הם אותם חכמים שאמרו שעבד משתחרר בשטר על ידי עצמו] וזהו שלא כדעת רבי שמעון בן אלעזר, ובהכרח שדעת חכמים היא דעה שלישית בפני עצמה, שלא כדברי רבי מאיר ורבי שמעון בן אלעזר.

ואכן, בתוספות ישנים לא הביאו את המשך דברי התוספות [כך כתב מהרש"א בשם, וכך הוא בתוספות טוך ותוספות הרא"ש]. וקשה: מדוע תוספות הוסיפו מה שהוסיפו?

כתב מהרש"א: תוספות רצו ליישב אף את דברי רש"י שכתב שמה ששינו במשנתנו "וחכמים אומרים בכסף על ידי עצמו" – כאן מסתיימים דברי חכמים, ומכאן ואילך מתחילים דברי רבי שמעון בן אלעזר שאמר "ובשטר על ידי אחרים". וקשה: מנין למד רש"י את דבריו? אמנם נכון שמלבד דעת רבי מאיר ורבי שמעון בן אלעזר מצאנו דעה שלישית והיא דעת חכמים במסכת גיטין וכנ"ל, אבל עדיין אפשר לומר שחכמים שהוזכרו במשנתנו היינו רבי שמעון בן אלעזר, והוא מורה שהעבד משתחרר בכסף אפילו על ידי עצמו [לפי הספרים שאינם גורסים בדבריו "אף בשטר"] כפי ששינו ברישא במשנתנו. ולפי זה אין צורך לחלק את דברי חכמים שהוזכרו במשנתנו ולהוציאם מידי פשוטם! ומדוע רש"י הוכרח לומר שרבי שמעון בן אלעזר חולק על הרישא וסובר בכסף שאין העבד משתחרר על ידי עצמו?

וכדי לתרץ את הקושיא הזאת תוספות מוסיפים ומוכיחים שבעל כרחך לא יתכן לומר שהמשנה קוראת לרבי שמעון בן אלעזר "חכמים" מאחר ש"חכמים" [שהם רבים] חולקים על דבריו. וכפי שיתבאר בהמשך דברי תוספות.

830. [כלומר: אי אפשר לקרוא ליחיד "חכמים" אם הרבים חולקים עליו, מפני שהלשון "חכמים" מורה שדעה זו היא דעת הרוב, או

"אף בשטר", (827) ולפיהם אין ראייה מדברי רבי שמעון בן אלעזר שאף בכסף העבד לא משתחרר על ידי עצמו. ולפי זה עדיין קשה: מנין הגמרא ידעה שיש שלש מחלוקות בדבר? מדוע לא נאמר שחכמים המוזכרים במשנתנו היינו רבי שמעון בן אלעזר?

וכדי ליישב זאת מוסיפים התוספות:

ולספרים דלא גרסינן "אף בשטר", **צריך לומר** שיש הכרח אחר לומר שחכמים המוזכרים במשנתנו אינם רבי שמעון בן אלעזר:

והיינו: **כיון דאשכחן דרבנן פליגי עליה דרבי שמעון בן אלעזר**. **כדאיתא בסוף פרק קמא דגיטין** [דף יב ב] **דאמרי: אי בעי, זריק ליה גיטא, ופסיל ליה**. (828) שאם כהן רוצה לפסול את עבדו מלאכול בתרומה, בידו לזרוק לו גט שחרור, והעבד משתחרר בכך ונפסל מלאכול תרומה.

לן גיטו וידו באים כאחד. ולא יתכן שקיימא לן כרבי מאיר נגד חכמים שהם רבים.

827. בתוספתא שלפנינו לא גורסים 'אף'.

828. א. שם נחלקו רבי מאיר וחכמים באומר "תן שטר שחרור לעבדי":

לדעת רבי מאיר חוב הוא לעבד שיצא מתחת יד רבו לחרות, ולפיכך לא זכה אותו אדם את השטר לעבד עד שיגיע לידו, ואם רצה האדון לחזור בו, בידו לחזור, וחכמים חולקים ואומרים שזכות הוא לעבד לצאת לחרות ומיד משקיבל אותו אדם את השטר יצא העבד לחרות ואין האדון יכול לחזור בו.

ורבי מאיר טען כנגד חכמים: עבד של כהן אוכל בתרומה, ומשהשתחרר אינו אוכל בתרומה, ואם כן, בעבד של כהן כיצד אפשר לומר שזכות הוא לו לצאת לחרות? והלא הוא מפסיד אכילת תרומה – שכל עוד שהוא ברשות רבו הרי זה אוכל בתרומה, ומשיצא לחרות אינו אוכל!

וממשיך רבי מאיר ואומר: "וכי תימרו אי בעי זריק ליה גיטא ופסיל ליה" – כלומר: שמא תשיבו על דברי ותאמרו: אין הפסד לעבד בדבר, שהרי אפילו אם אותו אדם לא יזכה את השטר עבור העבד, בכל זאת בכח האדון לפסול את העבד מן התרומה על ידי שיזרוק שטר שחרור לעבד ברשות הרבים. ומשהגט יגיע לתוך ד' אמות של העבד הרי הוא יוצא בכך לחרות [שמשכנס השטר לתוך ד' אמותיו הרי זה כאילו נכנס לידו], ונפסל מלאכול בתרומה. [לתוספת ביאור עיין תוספות שם ד"ה וכי תימא].

[ורבי מאיר דוחה זאת ואומר: בידו של העבד לברוח מן האדון ולא יוכל האדון לזרוק לו עצמו שטר שחרור, אלא רק על ידי קבלת אדם אחר. ונמצא שקבלת אותו אדם גורמת לו להפסיד אכילת תרומה].

ב. תוספות מעתיקים את דברי הגמרא "אי בעי זריק ליה גיטא ופסיל ליה" בשם רבנן. אך בגמרא שם מובא דבר זה בשם רבי מאיר שאמר לחכמים "וכי תימרו אי בעי" וכו'. וכנ"ל. ואם כן קשה: מאחר שחכמים לא אמרו בשום מקום שלדעתם האדון יכול לזרוק גט שחרור לעבד עצמו, אם כן יתכן שחכמים אינם מודים בזה. וכיצד יכלו תוספות להוכיח משם שחכמים סוברים שעבד יוצא בשטר על ידי עצמו?

ויש לומר: תוספות במסכת גיטין [יב ב ד"ה שאם] כתבו מכח

רבה: היכא [היכן] דאמר העבד לאדם אחר לקבל ליה גיטו מיד רבו, האם באופן הזה מהני [מועילה] קבלתו של אותו אחר או לא? [וצדדי הספק יתבארו להלן].

ואולם, דוקא באופן הזה הסתפק רבה.

דאילו, כי [כאשר] לא אמר לו העבד לקבל את גיטו, ובא ומקבלו שלא בציווי העבד, פשיטא לן דמהני. פשוט לנו שקבלת אחרים מועילה. דהרי אמרינן בפירוש במתניתין "ובשטר על ידי אחרים". וזו דעת רבי שמעון בן אלעזר [כמבואר בגמרא לעיל].

אך, נשאלת השאלה: כיצד עלה בדעת רבה שכאשר העבד אומר לאחר לקבל את גיטו הרי זה מגרע ופוסל את קבלתו? וכי יתכן שכאשר אחרים מקבלים את הגט שלא מדעתו, תהא קבלה זו עדיפה יותר מי שמקבלו מדעתו?!

וכדי לענות על כך אומרים התוספות:

אמנם אחרים יכולים לקבל את גיטו של העבד שלא בציווי. אבל אם העבד אמר לאחר לקבל את גיטו, אזי, מחמת אמירתו שאמר לו "לך וקבל גיטי", הסתפק רבה שמא מיגרע גרע, לפי שאותו אחר בא מטעם שליחות, ואין שליחות קבלה לעבד. (833) או שמא לא גרע, מפני שאף עבד יכול לעשות שליח. (834)

ב. ויש מפרשים, דהכי קמיבעיא ליה, בכך הסתפק רבה שאמר "עבד כנעני מהו שיעשה שליח?" –

הא דאמר רבי שמעון בן אלעזר "בשטר על ידי אחרים", יש להסתפק מכח מה אותם אחרים מקבלים את גיטו:

צד ראשון: בתורת שליחות קאמר.

כלומר, צריך שהעבד יעשה את אותו אחר שליח לקבל את גיטו.

ובהכרח צריך לומר, כי מה ששנינו "ובשטר על ידי אחרים" אין זה המשך לדברי חכמים, אלא דברי חכמים מסתיימים במה שאמרו "בכסף על ידי עצמו". ומכאן ואילך מתחילים דברי רבי שמעון בן אלעזר, שאמר "בשטר על ידי אחרים".

ומסיימים תוספות: ולכך צריך לומר שיש שלש מחלוקות בדבר:

[א] דעת רבי מאיר: בכסף – על ידי אחרים, ובשטר – על ידי עצמו, כפי ששנינו במשנתנו בפירוש.

[ב] דעת חכמים: בכסף – על ידי עצמו [כפי ששנינו בפירוש בדבריהם], ועל ידי אחרים [כפי שמוכח מדבריהם בגיטין שזכות הוא לה].

ובשטר – על ידי עצמו [כפי שמוכח ממסכת גיטין], ועל ידי אחרים [שזכות הוא לו כמבואר בגיטין].

[ג] דעת רבי שמעון בן אלעזר: גם בכסף וגם בשטר רק על ידי אחרים. (831)

מהו שיעשה שליח לקבל גיטו מיד רבו.

רבה הסתפק: לדעת רבי שמעון בן אלעזר שאין עבד כנעני יכול לקבל את גיטו בעצמו, האם הוא יכול למנות שליח לקבל את גיטו?

וקשה: כיצד עלה בדעתו של רבה שיתכן לומר שלדעת רבי שמעון בן אלעזר אין העבד עושה שליח לקבל את גיטו מיד רבו? והלא רבי שמעון בן אלעזר אמר בפירוש "בשטר על ידי אחרים". ומוכח מכאן שעבד שמינה אחרים לקבל את גיטו בידם לקבלו! (832)

והתוספות מביאים שני פירושים בדברי רבה, שמיישבים את הקושיא הזאת:

א. יש מפרשים: דהכי קמיבעיא ליה, בכך הסתפק

[עיין שם היטב].

שהיא הדעה העיקרית – לדעת התנא ששנה את המשנה – כנגד יחיד החולק עליה].

831. רבי שמעון בן אלעזר אמר בפירוש בשטר – "על ידי אחרים ולא על ידי עצמו".

ובכסף – לפי הספרים הגורסים בדבריו "אף בשטר", מוכח שדין שטר שוה לדין כסף, ובשניהם העבד יוצא רק על ידי אחרים ולא על ידי עצמו.

אך לספרים שאינם גורסים "אף", לכאורה נראה שאין הכרח לומר שרבי שמעון בן אלעזר סובר בכסף שעל ידי אחרים בלבד. אלא יתכן שהוא מודה לחכמים בזה – שיוצא בין בכסף אף על ידי עצמו [ולא נחלק על דברי חכמים אלא בענין שטר בלבד – שלדעתו אין עבד יוצא בשטר על ידי עצמו].

אך, מהרש"א כתב שרבי שמעון בן אלעזר חולק על דברי חכמים בכסף, ולדעתו העבד יוצא בכסף רק על ידי אחרים ולא על ידי עצמו

832. למסקנת הגמרא לעיל "על ידי אחרים" היינו שלא מדעתו. אבל, יש להוכיח מדברי המשנה שבדאי עבד יכול מדעתו למנות שליח לקבל את גיטו, מקל וחומר: שהרי מאחר שאחרים מקבלים את גיטו של העבד שלא מדעתו, כיצד יתכן לומר שדעתו של העבד תגרע? [וכן הקשו הראשונים].

833. וכאשר האדון נותן לו את השטר כוונתו לתת לו בתורת שליח של העבד ולא מדין זכיה, והעבד אינו יכול לעשות שליח, ולפיכך קבלת השליח לא מועילה. [על פי פירושי הראשונים כאן שכתבו כעין דברי תוספות, וכך פירש מהרי"ט את דברי תוספות בדרך אחת, וכן כתב בברכת שמואל ועיין פירוש נוסף במהרי"ט].

834. הרמב"ן והריטב"א פירשו כעין דברי תוספות בפירוש זה.

ולפי הצד הזה, אחרים מקבלים את גיטו של העבד שלא בתורת שליחות. **ואם כן**, מה ששינוי "בשטר על ידי אחרים" דקאמר רבי שמעון בן אלעזר, היינו, אפילו אם העבד עומד וצווח שאינו רוצה להשתחרר, בכל זאת אחרים יכולים לקבל את גיטו בעל כרחו, כיון דקבלתם אינו מטעם שליחות, ולפיכך הם יכולים לקבל את גיטו בניגוד לדעתו.⁽⁸³⁶⁾

דאמר רב הונא בריה דרבי יהושע: הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו, ולא שלוחי דידן.

והנפקא מינה אם הכהנים הם שלוחי הקב"ה או שלוחים שלנו, היא –

פירש בקונטרס: דמיירי [שמדובר] לענין הקרבת קרבנות.

ונפקא מינה לענין מודר הנאה מן הכהן. שמאחר שהכהנים אינם שלוחי הבעלים לפיכך הכהן מותר להקריב את קרבנותיו.

ולאור דברי רש"י שרב הונא מתייחס למודר הנאה מכהן, שמותר לכהן להקריב את קרבנותיו, מקשים תוספות:

תימה, דמשמע הכא דפשיטא ליה, בגמרא כאן משמע שפשוט לרב הונא בריה דרב יהושע שמותר לכהן להקריב את קרבנות של מי שמודר הנאה ממנו.

ואילו במסכת נדרים, בפרק אין בין המודר [לה ב] בעי הגמרא מסתפקת בענין המודר הנאה מכהן –

האם הני כהני [הכהנים הללו] שלוחי דרחמנא נינהו, או שלוחי דידן? ולא איפשיטא שם בעיה זו.

וקשה: אמאי לא מייתי התם הך מילתא דרב הונא בריה דרב יהושע, למיפשטא? מדוע אין הגמרא שם מביאה את דברי רב הונא בריה דרב יהושע שבסוגייתנו, ועל ידי זה נפשוט את הבעיה?

ומתמצים התוספות:

וטעם הדבר: משום דגמר [אנו לומדים] את דיני עבד בגזרה שוה "לה לה" מאשה. וכשם שאין אחר יכול לקבל גט מן הבעל עבור אשה אלא בשליחותה, כך אין אחר יכול לקבל גט מן האדון עבור העבד אלא בשליחותו –

ואולם, למאן דאמר "זכות הוא לו לעבד לצאת לחרות", למרות שאחר אינו מקבל את גיטו אלא בתורת שליחות, בכל זאת יכול לקבל את גיטו שלא מדעתו, כל זמן שאינו מוחה, מפני שזכין לאדם שלא בפניו. ורק אם העבד מוחה בפירוש, אין האחר יכול להעשות לשלוחו, ולקבל את גיטו.

ולמאן דאמר "חוב הוא לו לעבד לצאת לחרות", צריך אותו אחר לעשות מדעתו, דהיינו, שיתרצה בפירוש לעשותו שליח.

זהו ההסבר בצד הראשון בספיקו של רבה, שאין אחר מקבל את גיטו של העבד אלא בתורת שליחות.

ואם כן, לפי הצד הזה, לדברי הכל, אם הוא [העבד] עומד וצווח שאינו רוצה, בודאי לא מהני [לא מועילה] קבלתו של האחר, שהרי אין אדם יכול להעשות לשלוחו של אדם אחר, בעל כרחו של המשלח.

הצד השני בספיקו של רבה:

או דילמא מה ששינוי "ובשטר על ידי אחרים", לאו בתורת שליחות קאמר.⁽⁸³⁵⁾

והנה, באשה אין ספק שאחרים המקבלים את גיטה עושים זאת בתורת שליחות.

אך יתכן שאין לדמות את העבד לאשה, משום דעבד לא דמי לאשה –

דדוקא אשה, דאיהי [שהיא] מקבלת את גיטה בעצמה אם רצונה בכך, לכן, שליח נמי מצי משויא, בידה למנות גם שליח לעשות כן.

אבל עבד, לרבי שמעון בן אלעזר, כיון דאיהו לא מצי מקבלו – שליח נמי לא מצי לשוויי. מאחר שהעבד עצמו אינו יכול לקבל את גיטו לפיכך אין בכחו לעשות שליח על הדבר.

סובר שהטעם לכך שאחרים מקבלים את גטו זהו משום סברת אביי דלעיל [בעמוד א] "הואיל וקני ליה בעל כרחיה מקני ליה בעל כרחיה" [אלא, שאביי אמר שסברא זו שייכת רק בכסף, אבל לא בשטר. כמבואר בגמרא שם. ואילו לדעת רבי שמעון בן אלעזר סברא זו שייכת אף בשטר]. ולפיכך אפילו אם העבד עומד וצווח יכולים אחרים לקבל את גיטו. [ועיין ברכת שמואל סימן יא].

836. ראה סיכום שני פירושי תוספות בהערה 1182 על הגמרא. ועיין היטב בהערה 1183 על הגמרא. שביארנו שלדעת "יש מפרשים" השני

ההוכיחו מכאן שזכיה אינה מטעם שליחות, שהרי לפי הצד הראשון בגמרא אחרים יכולים לקבל את הגט רק מדין זכיה ולא מדין שליחות. וזה שלא כדברי רש"י [חולין פג א] הסובר שזכיה מטעם שליחות. [הריטב"א יישב את שיטת רש"י בדוחק, ועיין ר"ן להלן תחילת פרק שני בד"ה גרסינן בגמרא, וש"ת עונג יום טוב קי].

835. אלא זהו דין מיוחד שאחרים מקבלים את השטר אפילו שלא על ידי שליחות.

ומהר"ם ביאר שלפי הצד הזה שבגמרא, רבי שמעון בן אלעזר